

# BEVEZETŐ\*

(A történeti földrajz tárgya, feladata és módszere)

A történeti földrajz két, tartalmában és módszerében eltérő irányzata a *topográfiai rekonstrukció* és az önálló *történeti földrajz*. A historikusok által művelt történeti földrajz a *jelenségek és folyamatok térbeli regisztrálása*. Az önálló, geográfusok kutatáseredményein alapuló történeti földrajz – a régebbi meghatározás szerint – egy kisebb-nagyobb régió [a német és általában a nyugat-európai földrajzban *kultúrtáj*] *múltbeli állapotának, változásainak magyarázó leírása*.

Magyarországon a történeti földrajz mindmáig kevésbé művelt tudomány, s e műfajban elért eredmények elsősorban a történészek érdeme (ORTVAY T. 1882. CSÁNKI D. 1890–1913. GYÖRFFY GY. 1963). A geográfusok történeti földrajzi dolgozatai egy-egy táj természeti és társadalmi [gazdasági] változásainak összefoglalására korlátozódtak. Kivételt képez Cholnoky Jenő „Hazánk és népünk egy évezreden át” (1935) c. ismeretterjesztő – a korszak emberföldrajzi és reakciós politikai irányzatait is érvényesítő – munkája, mely a történeti földrajz módszerével a régi (1918 előtti) országterületről ad áttekintést.

A történeti földrajz első hazai művelői Teleki és Cholnoky tanítványai közül kerültek ki. Az alapkoncepciót Teleki P. fogalmazta meg „A földrajzi gondolat története” (1917) c. könyvében és egyéb, tudományelméleti kérdésekkel foglalkozó írásaiban. Teleki a tájföldrajzi kutatásokban (így az emberföldrajzi és történeti geográfiai munkákban is) a *kauzalitást*, a *szintézist* és a *genetikai elv* alkalmazását szorgalmazta. Teleki tájföldrajzi felfogásmódja a magyar marxista gazdaságföldrajz kialakulásáig jelentős hatást gyakorolt a gazdaság-, település-, népesség- stb. földrajz fejlődésére. A történeti földrajzot a polgári geográfusok többsége az *emberföldrajz részeként* (vagy speciális ágaként) fogta fel s ebből következően *elméleti-módszertani alapjait és feladatait nem különítették el az antropogeog-*

---

\* A könyv az „Adalékok a Szatmár-Beregi síkság, a Rétköz, a Nyírség és a Zempléni-hegység történeti földrajzához (18–19. század)” c. kandidátusi értekezésem (1982) alapján készült. A disszertáció opponensei: dr. SÁRFALVI Béla tanszékvezető egyetemi docens, a földrajztudományok kandidátusa és dr. TÓTH József tudományos osztályvezető, a földrajztudományok kandidátusa.

*ráfia általában megfogalmazott koncepciójától* (TELEKI P. 1917). Az emberföldrajz nem a törvényszerűségek megállapítására törekedett, hanem a *térbeli összefüggések feltárására*, így pl. az ember és a táj, a település és a földrajzi környezet, a tájtípusok és a társadalmi termelés stb. kölcsönhatásaira összpontosította vizsgálatait (HÉZSER A. 1922). Ilyen nézőpontból, elvi alapokon foglalkozott Hézser Aurél az emberföldrajzi kérdésekkel. A gazdaság- és településföldrajzi jellemzéseiben – pl. a Tokaj-hegyaljai szőlőkultúráról és Telki-bányáról írt dolgozataiban – az ok-okozati összefüggéseket, a fejlődést és a komplexitást történelmi keresztmetszetben tárta fel, tehát *a történeti földrajz egyes részfeladatait valósította meg*.

Az 1920/30-as évek tudományelméleti értekezései többnyire említést tesznek a történeti földrajzról is, de – néhánytól eltekintve – nem foglalkoznak ennek jelentőségével, feladatával és metodikájával.

A Földrajzi Közlemények Cholnoky tiszteletére összeállított füzetében Fodor Ferenc próbálta felvázolni a történeti és településföldrajz (véleménye szerint egymással összefüggő) néhány elméleti kérdését (FODOR F. 1935). A történeti földrajzra, mint önálló tudományágra még a dolgozatában idézett külföldi szerzők (Kiepert, Oberhummer, Kretschmer, Götz és más tudósok) munkássága alapján sem tudott lényeges és elfogadható meghatározást adni. Szerinte a történeti földrajzi vizsgálatok a modern geográfiai kutatásokban nélkülözhetetlenek, de „a történeti földrajz, mint önmagáért való tudomány nem állhat meg egyedül, hanem mindig csak egy fejezete lehet valamely táj leíró földrajzának” (FODOR F. 1935). Rámutat arra is, hogy a történeti földrajz *nemzeti tudomány* mind célkitűzéseiben, mind pedig forrásaiban és módszereiben is. Fodor F. életműve, gazdag szakirodalmi munkássága azt bizonyítja, hogy *következetesen érvényesítette a történeti földrajzi szempontokat, s igyekezett megrajzolni egy-egy tájnak* (pl. Jászság, a Bihar megyei Tenke és Bélfényér) *valamely korban volt teljes földrajzi képét*.

Mendöl Tibor a történelem és geotudományok érintkező felületeiről és egy önálló településtudomány szükségességéről írt értekezésében a történeti földrajz feladatait is vázolja (MENDÖL T. 1938). Koncepciójának alapkategóriája a kultúrtáj, melynek jelenlegi képében az emberi munka sok évszázados eredményei halmozódnak. Szerinte a geográfus feladata a kultúrtáj kialakulásának és fejlődésének magyarázó (kauzális összefüggéseket feltáró) leírása, a tájformáló erők, folyamatok és életjelenségek összegezése. A történeti földrajz feladata tehát *a táj múltbeli állapotának rekonstruálása*, „időkeresztmetszetek” rajzolása. *A történeti földrajz* – Mendöl meg-



fogalmazása szerint – „az időkeresztmetszetek sorozata, de egyúttal hosszmetset is, a táj időben egymást követő állapotainak, vagy a táj változásainak rajza” (MENDÖL T. 1938).

Mendöl nem írt történeti földrajzot, de egyes gazdaság- és településföldrajzi munkáiban (pl. a Domanovszky szerkesztésében megjelent „Magyar művelődéstörténet”-ben és a Kárpát-medence földrajzában) a magyar kultúrtájak – elsősorban az Alföld – múltbeli állapotának rekonstrukciójával történeti földrajzi tudásunkat is gazdagította.

Az egymásra épülő kultúrák eredményeit és a tájváltozás történeti földrajzi vonatkozásait az Alföld-kutatók közül többen is vizsgálták (TEMESY GY. 1935, 1939, GLASER L. 1939). A néprajztudós Györffy I. kertes (-kétbeltelkes) településekkel és az alföldi tanyavilággal foglalkozó tanulmányai igen közelállanak a történeti földrajz témaköréhez (GYÖRFFY I. 1923, 1935, 1937, 1943/a, 1943/b).

A történeti földrajzi jellegű dolgozatok szép számmal jelentek meg a Kogutowicz Károly szerkesztette *Föld és Ember* c. folyóiratban is. Az emberföldrajzi kutatások „melléktermékeként” készült történeti földrajzi adalékközlések – a korrekt tényleírások ellenére – nem jelenthetnek mintát a mai kutatók számára.

A felszabadulás után – a gyakorlati célokat szolgáló földrajzi kutatások előtérbe helyezésével – egy időre megfeledkeztünk a történeti földrajzról. A hazánk geográfiáját tárgyaló kézikönyvek, főiskolai tankönyvek és a tájföldrajzi monográfiák helyyél-közzel tartalmaznak történeti földrajzi megállapításokat is. A természetátalakító munkák jellemzésénél és a gazdasági élet idő- és térbeli változásainak bemutatásánál a történeti földrajz témakörébe tartozó információkat is közölnek. Így pl. a Magyarország tájföldrajza sorozat Dunántúli-dombsággal foglalkozó kötete (1981) a természeti környezet társadalmi-gazdasági igénybevételének főbb szakaszait értékelve, továbbá a gazdasági élet alapágazatainak történeti fejlődését vázolva a mai földrajzi valóság történeti földrajzi „háttérét” is megalkotja. A történeti földrajz ezekben a komplex művekben még csak egy fejezet, mely – általánosságban – a tájpotenciál és a társadalmi-gazdasági jelenségek és mozgásfolyamatok kölcsönhatásait tárja fel.

Pécsi Márton és Sárfalvi Béla „Magyarország földrajza” (1960) c. munkájában és az ezt követő, hazánk gazdaságföldrajzát tárgyaló könyvekben (MARKOS GY. 1962, RADÓ S. 1963, BERNÁT T. 1969, 1981 stb.) a marxista földrajz fejlődéstörténeti vizsgálati módszere a történeti geográfia gyakorlati alkalmazásaként is felfogható. A termelőerők változásainak, térbeli fejlődésének, a területi munkameg-

osztás kialakulásának történeti földrajzi feldolgozásával, az ország és az egyes tájak múltbeli állapotának rekonstrukciójával stb. még adósak vagyunk.

A történeti földrajzi kutatások szerény műhelye a Bessenyei György Tanárképző Főiskola, ahol a Nyírség, a Felső-Tiszavidék és a Zempléni-hegység vizsgálatával foglalkozunk (FRISNYÁK S. 1977–1983, HANUSZ Á. 1980, NÉMETH P. 1979). A levéltári (= térkép-) kutatásokon alapuló valóságfeltáró, helyzetelemző és -értékelő munkánk egyrészt a *földrajztanárképzés* és a *közművelődés* céljait szolgálja, másrészt *alapozza a gazdaságföldrajzi vizsgálatainkat*. A történeti földrajz a demográfiai, a gazdaság- és településföldrajzi stb. jelenségek és tendenciák történelmi gyökereit tárja fel, s hozzásegít a ma is meglevő területi különbségek alapokainak megértéséhez.

A történeti földrajz mai feladatait és a földrajztudomány rendszerében elfoglalt helyét hazai szakirodalmunk még nem fogalmazta meg, így a tanulmányban csak az alapvonalakat és globális célkitűzéseket tudjuk vázolni. A történelmi előzmények és a mai (rész-) eredmények összefoglaló áttekintéséből is látszik, hogy a történeti földrajz, mint önálló diszciplína, a kibontakozás, a kísérletezés (a téma- és módszerkeresés) stb. stádiumát éli. A történeti földrajz feladata a *földrajzi környezet (valamely szintű regionális egység) múltbeli állapotának komplex geográfiai feltárása és értékelése*. A modern történeti földrajznak a különböző területi egységek feldolgozásánál a természeti és a társadalmi-gazdasági környezet alrendszerének időben és térben folyton változó összefüggéseit és dialektikus kölcsönhatásait kell vizsgálnia *ember- és gazdaságcentrikus szemlélettel*.

Az ember, mint a legfontosabb termelőerő, aktivitásával szoros kapcsolatban és kölcsönhatásban áll a földrajzi környezettel. Az ember és gazdasági tevékenysége (elsősorban termelő munkája) azért kap központi helyet a történeti földrajzban is, mert *az emberi munkán keresztül valósulnak meg a környezeti alrendszer-faktorok bonyolult, egymásra ható és egymással összefonódó kapcsolatai*. A történeti földrajz ennek a kapcsolatrendszernek idő- és térbeli változásait, fejlődésének alapvető sajátosságait tárja fel. A természeti ökoszférák és a társadalmi-gazdasági szférák kölcsönhatásai (pl. az erőforrások hasznosítása, a társadalom tájformáló-természetátalakító tevékenysége stb.) a régebbi koroktól napjaink felé haladva egyre intenzívebbé és dinamikusabbá válnak és az emberi haladás, a társadalmi-gazdasági fejlődés markáns kifejezői.

A történeti földrajz – a természeti geográfia eredményeire támaszkodva – a gazdasági és társadalmi jelenségek idő- és térbeli változásait kutatja *a gazdaságföldrajz általános törvényei és törvény-*

## A TÖRTÉNETI FÖLDRAJZ SPECIÁLIS FORRÁSAI

| 1. A mai földrajzi valóság                                                                                                                                                                                                       | 2. Írott emlékek                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | 3. Íratlan szellemi hagyatékok                                                                                                                             | 4. Földrajzi nevek                                                                                                                                             | 5. Régi kéziratos és nyomtatott térképek                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | 6. Látképek, rajzok, fényképek                                                                                                                                                                                                                      |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| szakirodalom<br>térképek<br>terepbejárás                                                                                                                                                                                         | levéltári (primer) forrásbázis<br>történelmi forráskiadványok (oklevéltárak)<br>táj- és gazdaságtörténeti művek<br>megyei (városi) monográfiák<br>történeti statisztikák<br><i>korabeli könyvészet:</i><br>földrajzi leírások<br>földrajzi-gazdasági lexikonok<br>enciklopédiák<br>almanachok<br>kompaszok (cím-tár jellegű gazdasági kézikönyvek) | a szóbeli forrásoknak a regionális történeti földrajzi kutatásokban van jelentősége<br>(pl. egy falu vizsgálatánál a hagyományozó ismeretek felhasználása) | ez a forráscsoport az írásban (térképeken, okleveleken) megörökített források szférájában jelentkezik: pl. helynevek, dűlő-(határ-) nevek, vízrajzi nevek stb. | ország- és tájtérképek (16. sz.-tól) topográfiai felmérésen alapuló táj- és településtérképek a 18. századtól (pl. a kamarai birtokokról, falvakról készült részletes határ- (földhasznosítási) térképek)<br>az I–II. katonai felmérés szelvényei<br>a folyószabályozást, láp- és mocsárlecsapolást előkészítő térképek<br>tematikus térképek (főleg a 19. század elejétől) | régi rajzok, metszetek, festmények, látképek (pl. a településekről, várakról stb.)<br>fényképdokumentumok a 19. század második felétől képeslevelezőlapok régi újságrajzok légi fényképek interpretációja az elpusztult kultúrák rekonstrukciójánál |
| 7. Tárgyi emlékek<br>archeológiai leletek<br>műemlékek<br>lakó- és gazdasági épületek<br>falu- és városképi együttesek<br>településformák<br>antropogén táj-elemek<br>termelőeszközök és termelvények (a tárgyi néprajz emlékei) |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |                                                                                                                                                            |                                                                                                                                                                |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |                                                                                                                                                                                                                                                     |



szerűségei alapján. *A történeti földrajz a gazdaság- (társadalom-) földrajz önálló tudományága*, éppen úgy, mint pl. az ipar-, az agrár-, a népesség-, a település- stb. földrajz. Ideológiai alapja a dialektikus és történelmi materializmus, valamint a politikai gazdaságtan. Belső tagozódásából, tárgyából és kutatásfeladataiból következően, *a történeti földrajz segédtudományai* a természeti földrajz, a társadalom- és gazdaságtörténet, a tárgyi néprajz, a történeti statisztika és a kartográfia. (A történeti földrajz speciális forrásait az 1. sz. táblázaton mutatjuk be.)

A történeti földrajzban alkalmazott kutatási módszer és feldolgozási koncepció – *a földrajzi környezet modern szemlélete alapján* (PÉCSI M. 1979) – *a vizsgált területet integrált rendszernek kell hogy tekintse*. Az ember földrajzi környezete négy alrendszer, ún. a természeti környezetet, az átalakított (mesterséges) környezetet, a társadalmi-gazdasági környezetet és a politikai-kulturális környezetet foglalja magában (PÉCSI M. 1979). A regionális földrajzi kutatásoknak ezt, a környezeti potenciált feltáró és értékelő módszerét kell alkalmazni a múltbeli földrajzi állapotok rekonstruálásánál is. A történeti földrajznak tehát törekednie kell a földrajzi környezetet alkotó tényezők (az „ágazati potenciálok”) elemző és integrált feldolgozására. A környezetalkotó faktorok történeti földrajzi vizsgálata egy-egy mezo- vagy mikrotérségben alapját, tovább építhető magját alkothatja a geográfiai vizsgálatoknak, a terület- és gazdaságfejlesztő munkálatoknak. Így a történeti földrajz feladata a korábbi meghatározáshoz képest tovább bővül, a gyakorlati érdekű alapkoncepció szerint gazdagodik. A kultúrtáj (és erőforrásainak) valamely korban volt képét és fejlődését a környezeti alrendszerek rekonstrukciójával, a környezeti faktorok összefüggéseinek és dialektikus kapcsolatainak feltárásával, integrált értékelésével szükséges teljessé tenni.

A történeti földrajzi munkák struktúráját – az előző gondolatokból eredően – a mai, modern tájföldrajzi monográfiák témaköréhez hasonlóan kell kialakítani, kiemelve a földrajzi környezet valamely korra jellemző specifikumait.

A történeti földrajz – a források mennyiségétől és minőségétől függően – egy-egy történelmi korszak komplex geográfiai jellemzésére törekszik. Az ország vagy az egyes nagytájak történeti földrajzát a magyar gazdaságtörténet korszakbeosztása (PACH ZSIGMOND P. 1966) szerint kell tagolni. A mezo- és mikrotájak, egyes települések feldolgozásánál a periodizáció alapjai *a fejlődés helyi korszakjelzői* („csomópontjai”) is lehetnek. A környezet-típusok alkotó elemeit a mai terminológiával dolgozzuk fel, de az értékelésnél nem szakadha-

tunk el az adott korszak általános fejlődési színvonalától, az akkori társadalmi, gazdasági és politikai hatótényezőktől. Az ún. *komparatív* (összehasonlító) módszerrel elkerülhetjük a megalapozatlan túl- vagy alulértékelést, a provinciális jellegű munkák gyakran jelentkező fogyatékoságait. Az egzakt módon mérhető társadalmi-gazdasági jelenségek, jelenségcsoportok a tágabb környezet (ország rész, teljes ország terület) általános fejlettségi szintjével összehasonlítva adják reális értéküket.

Tudományágunk makro-, mezo- és mikroregionális téregységeket vizsgálhat. Magyarország történeti földrajzának feldolgozása a makroregionális vizsgálatok eredményeire kell épülnie. Mivel ilyen (nagy táj szintű) történeti földrajzi munkákkal még nem rendelkezünk, a mezo- és mikrotérségek (természeti tájak, történeti-néprajzi tájak, megyék, vagy kisebb közigazgatási területek, egyes városi és falusi települések stb.) kutatása látszik reális feladatnak.

A történeti földrajz kutatás-metodikája megegyezik a geográfiában általánosan alkalmazott módszerekkel. A tartalmi eltérés (a társadalmi-gazdasági jelenségek múltbeli képének rekonstrukciója) néhány speciális forrás felhasználását és kutatási eljárást igényel. A reduktív (egyszerűsítő) módszereket alkalmazó történeti földrajz empirikus tudomány. A teljes földrajzi környezet elemeit genetikus módszerekkel vizsgálja és abban az embert a legfontosabb hatótényezőként értelmezi. Az „időkeresztmetszetek” egy terület egység fejlődési fokozataiként foghatók fel, melynek összefüggésrendszere és szerkezete térben és időben állandóan változik. A mai állapotokból is visszakövetkeztethetünk a régebbi korokra, ha ismerjük a fejlődés általános menetét, törvényszerűségeit és speciális jellemvonásait. A visszafelé vizsgáló, ún. retrospektív módszert *Alan R. H. Baker* alkalmazta először a történeti földrajzi kutatásokban. Hasonló az ún. visszafelé haladó (retrogresszív) módszer is, melyet Nyugat- és Közép-Európában a történelmi atlaszok készítésével kapcsolatban tapasztalhatunk. A hazai történeti földrajzi kutatások – szinte kivétel nélkül – egy-egy táj (település) bizonyos korszakának rekonstrukciójára irányultak. A tájak teljes fejlődéstörténetét, a környezeti faktorok oksági összefüggéseinek és kölcsönhatásainak feltárását a külföldi (elsősorban szovjet, német és francia) szakirodalomban láthatjuk. A Szovjetunióban és Nyugat-Európában megjelent történeti földrajzi munkák a társadalmi termelés természeti földrajzi alapjait és a gazdasági jelenségeket az állandóan változó összefüggések alapján, tehát fejlődésében vizsgálják és értékelik. Így pl. foglalkoznak a természeti tájak múltbeli állapotának feltárásával (különös tekintettel a hidro- és biogeográfiai változásokra), a társa-



dalom tájformáló (környezetátalakító) munkájával, a mezőgazdálkodás, az ipari termelés, a kulturális (szellemi) tevékenység ősi centrumai, a régi közlekedőhálózat stb. rekonstrukciójával.

A történeti földrajzi kutatásaink (a Nyírség, a Felső-Tiszavidék és a Zempléni-hegység területén) azt bizonyítják, hogy a természeti erőforrások (pl. a termékeny talajok, az ártér, az erdő, a vízfolyások) hasznosítása minden korban – a társadalom általános technikai-termelési felkészültségének megfelelően – teljes körű volt. *Minden történelmi korszak embere tudta, hogyan lehet a földrajzi környezet kedvező adottságait racionálisan hasznosítani.* A termelési-gazdasági tér speciális vonásait a vele összefonódó természeti környezet és a társadalmi-gazdasági tényezők, politikai feltételek stb. együttesen határozták meg. A különböző környezet-típusok – mint a társadalmi termelés állandó és szükségszerű feltételei – többféle *termelési-gazdasági tér* kialakulását segítették elő. Pl. a Zempléni-hegységben a 18–19. században a természeti erőforrások intenzív hasznosítása révén erdő-, gyümölcs-, szőlőtermelő, szántó-, rét- és legelőövezetek voltak a manufaktúris ipari termelés és a kereskedelmi, kulturális stb. tevékenység kisebb-nagyobb jelentőségű gócaival. Az emberi munka a tájadottságok (= potenciál) kiaknázása során felgyorsította a földrajzi környezet változását. A spontán természetátalakító (legtöbbször a környezetet károsító) munkákat a 17–18. századtól kezdve a tudatos tájalakító tevékenység váltotta fel (pl. a Felső-Tiszavidéken láp- és mocsárlecsapolás, folyószabályozás stb.). A történeti földrajz feladata az emberi munka tájformáló eredményeinek, a kultúrtáj-változások és belső (társadalmi-gazdasági) mozgásfolyamatainak, az idő- és térbeli, a mennyiségi és minőségi változásainak feltárása, továbbá értékelése.

A történeti földrajz *speciális forrásairól* (1. sz. táblázat) és azok *felhasználásáról* e helyen szükségtelen a részletezés. Meg kell azonban említeni a *régi (kéziratos) térképeket* és a *légifényképeket*, amelyek nagyon jelentős információmennyiséget szolgáltatnak. A 17–18. századi térképek még az *ősi*, a nagy természetátalakító (folyószabályozási, láplecsapoló, meliorációs stb.) munkálatok előtti állapotokat őrzik, míg a 19. század második felétől készült mappák a tájváltozást, a földalap felhasználásában bekövetkezett korszakváltást szemléltetik. A térképelemzésekhez – a nagyobb terület egységekről készült térképművek mellett – a falvakról, városokról, uradalmakról stb. készült, általában igen részletes térképeket lehet a legeredményesebben felhasználni. Az Országos Levéltár és a Hadtörténeti Intézet térképtára mellett a megyei levéltárak gazdag térképgyűjteményét



kitűnően használhatjuk a regionális történeti földrajzi kutatásokban.

A retrospektív jellegű kutatómunkában eredményesen felhasználhatók a *légifényképek* is.

A mai földrajzi valóságot ábrázoló, rendkívül sok információt tartalmazó légifotók a múltbeli (táj-) állapotok rekonstruálására is alkalmasak. A légifénykép interpretációval feltárható pl. a régi hidrográfiai kép (a folyók, patakok régi medre, az alföldi folyókból kiágazó fokok és erek, a lecsapolt tavak körvonalai, az egykori mocsár- és lápvidékek), továbbá az elpusztult települések, az időközben elegyengetett antropogén tájelemek (pl. árkok, sáncok), az ősi utak stb. A föld alatt rejtőző régi kultúrák kutatásánál a függőleges tengelyű légifényképek sztereoszkopikus vizsgálata általános gyakorlattá vált (CSENDES L. 1980). A földtudományok művelői, elsősorban a geológusok, geomorfológusok és hidrológusok, mind szélesebb körben hasznosítják a légi (és űr-)felvételeket.

A Hadtörténeti Térképtár kutatóink rendelkezésére álló légifotó-gyűjteménye – véleményünk szerint – óriási forrástartaléka a regionális történeti földrajznak is. Az 1 : 25 000-es méretarányú légifényképek tartalmi értékelése (interpretálása) a vonatkozó szakirodalom és technikai eszközök megismerésével, gyorsan elsajátítható kutatási módszer.

A történeti földrajz kutatáseredményeinek feldolgozása a történet- és földrajzirás egyéb szakterületeihez hasonló módszerrel valósítható meg. A régi térképek (és egyéb forrásművek) alapján igen jól használható *tematikus térképvázlatok*, *strukturális* és *típusmodellek* szerkeszthetők, s ezek – a szöveges leírással egyenértékű – információbázist képeznek. A térképvázlatok a természetföldrajzi és társadalmi (gazdasági) *valóság* olyan ábrázolásai, melyek a *lényeges vonásokat emelik ki, mellőzve a téma vizsgálata szempontjából kevésbé fontos részleteket*.

Tudományágunk – mint a fejlődéstörténeti áttekintésből is látszik – tartalmilag gazdagodott és módszerei fejlődtek. *A Szatmár-Beregi síkság, a Rétköz, a szabolcsi Nyírség és a Zempléni-hegység 18–19. századi történeti földrajzát az előzőekben megfogalmazott elvi állásfoglalásunk alapján és a közölt módszerek gyakorlati alkalmazásával dolgoztuk fel.* A történeti földrajzi vizsgálataink térbeli keretét a feldolgozható forrásanyagon kívül az összehasonlító vizsgálatokra való törekvés indokolta. Az „időkeresztmetszet” (a 18–19. század) kiválasztását a földrajzi környezet átalakulásának felgyorsulása, a természeti képben és a társadalmi-gazdasági szférában bekövetkezett változások magyarázzák.